

УДК 327.2

**ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ЦЕНТР
ТА ПЕРИФЕРІЯ: ФАКТОРИ ГЕНЕЗИСУ**
**GEOPOLITICAL CENTER AND ITS BACKYARDS:
GENESIS FACTORS**

Лаврук Т.,
кандидат політичних наук, доцент кафедри
філософії, філософії права і юридичної психології,
Івано–Франківський університет права ім. Короля
Данила Галицького (Івано–Франківськ, Україна),
e-mail: lepan@ukr.net

Lavruk T.,
candidate of political science, associate professor
of department of philosophy, philosophy of right and
legal psychology of the Ivano–Frankivsk university of
right, the name of King Danylo Galychyna
(Ivano–Frankivsk, Ukraine), e-mail: lepan@ukr.net

Попри те, що фактори, які лежать в основі геополітичної дійсності, є історичними константами, такі ключові геополітичні реалії, як центр та периферія перебувають в істотній залежності від принципу розвитку: з часом вони зазнають структурних і конфігураційних змін – інколи істотних і навіть докорінних. У цьому контексті актуалізується аспект факторів, що лежать в основі такого генезису. Дослідницька інтрига полягає в з'ясуванні сукупності й взаємодії чинників, які визначають динаміку геополітичного центру та периферії, їхню еволюцію в часі й просторі. Екстраполяція цих факторів на оглядову перспективу створює передумови для геополітичного прогнозування з високим рівнем вірогідності.

Ключові слова: геополітичні реалії, геополітичний центр та периферія, геополітична статика і динаміка, принцип розвитку, фактори генезису, причинно–наслідкові зв'язки.

Despite the fact that factors that underlie geopolitical reality are historical constants, such key geopolitical patterns as geopolitical center and its backyards are significantly dependent on the development process: over time, they undergo structural and configurational changes, sometimes even substantial and radical changes. In this context, the factors underlying this genesis are being actualized. The case study intrigue is to find out the totality and interaction of all factors that determine the dynamics of the geopolitical center and its backyards, their evolution in time and space. Proper extrapolation of these factors in the near future may create preconditions for high probability geopolitical forecasting.

Keywords: geopolitical realities, geopolitical center and its backyards, geopolitical statics and dynamics, development principle, genesis factors, causal relationships.

Постановка проблеми. Канони класичної геополітики, за великим рахунком, заперечують саму можливість зміни статусу геополітичних центрів та периферій, виходячи з тих міркувань, що такі фундаментальні маркери геополітичної дійсності зумовлені виключно географічно–просторовим статус–кво, яке практично не зазнає змін, а відтак і статус геополітичних центрів та периферій залишається константним, незмінним у трансісторичному вимірі. Окремі винятки стосуються хіба що рукотворних змін ландшафту, які покликані якраз бажанням внести торгівельні, політекономічні та геополітичні корекції в наявний статус–кво (класичними прикладами в даному разі може слугувати побудова Панамського та Суецького каналів, яка призвела до істотного переакцентування та змін геополітичних ієрархій центрів та периферій).

Втім, як слушно зауважують опоненти такого концептуального підходу, практична дійсність доводить, що зміна статусу геополітичних центрів

та периферій відбувається значно частіше, ніж людство будує Панамські та Суецькі канали. Така неузгодженість з реаліями еволюціонування геополітичної дійсності нагадує софістичну апорію (парадоксализм) Зенона про Ахіллеса та черепаха, коли найшвидша людина світу (Ахіллес) нібито неспроможна наздогнати найповільнішу черепаха, бо як тільки Ахіллес долає гандикап між собою та черепахою, та встигає відповзти на деяку відстань – і так до безкінечності. В результаті такої абстрактно–умоглядної логіки єдине, на що нібито спроможний Ахіллес – це максимально наблизитися до черепахи, але він не може її навіть наздогнати, не кажучи вже про те, щоб перегнати. Але оскільки такі теоретичні та логічні викладки суперечать практичній дійсності, то керуватися ними на практиці не варто.

Насправді вся історія людства є виразною ілюстрацією невпинної зміни статусу геополітичних центрів та периферій. В абсолютній більшості випадків такі зміни є поступовими й інкрементальними, інколи раптовими, проте така раптовість насправді підготовлена й зумовлена тривалим попереднім розвитком подій і розгортанням процесів. У кожному разі зазначені зміни трапляються значно частіше, ніж будуються Панамський та Суецький канали. Дослідницька проблема полягає у виявленні факторів (чинників, явищ, процесів, тенденцій), що детермінують геополітичні переформатування, призводячи до перегляду статусу геополітичних центрів та периферій.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідницький діапазон окресленої предметної сфери надзвичайно розлогий, що створює як переваги, так і певні недоліки, оскільки важко визначитися з пріоритетністю тематичних напрямків, розгляд яких доречний у нашому випадку. Природно, що найширший теоретико–концептуальний спектр пов'язаний із новітніми трансформаціями в галузі геополітичних центрів і периферій. Цим аспектам присвячені праці, зокрема, П. Бьюкенена, І. Валлерстайна, Дж. Даймонда, Д. Джакобе, Ф. Закарії, Я. Корнаї, Дж. Розенау, І. Валлерстайна [5; 7; 8; 11; 13; 16; 29].

Важливе значення має аргументація праць, присвячених геополітичній тягlostі й усталеності, яка забезпечує в трансісторичному форматі відносну статичність статусу геополітичних центрів та периферій [15].

Логіку й закономірності змін геополітичної статусності на прикладі Карфагену переконливо виклав Ж. Пікар [21].

Системному дослідженню ієрархії факторів, котрі визначають динаміку еволюціонування геополітичних центрів та периферій, присвячені праці Ф. Броделя, А. Грінспена, П. Джеймса і Дж. Мартіна [3; 10; 14].

Істотне значення має розгляд парадигмальних і доктринальних інструментів геополітичного переформатування. На цих аспектах зосереджували свою увагу Дж. Кеннан та М. Кундера [25; 26].

Респектабельний статус мають праці З. Бжезинського, в яких осмислюється мегаполітична

контекстуальність геополітичних перетворень [2; 23].

Важливе значення для перспектив геополітичних переформатувань в наш час має інформаційне забезпечення геополітичної картини світу і уявлень про геополітичні пріоритети [28].

Мета статті. Цільовий орієнтир зумовлений потребою розв'язання дослідницької проблеми: він полягає у виявленні факторів (чинників, явищ, процесів, тенденцій), котрі визначають генезис переформатувань геополітичних центрів та периферій. Іншими словами, необхідно окреслити сукупність детермінант, під впливом яких зазнає змін статус геополітичних центрів та периферій. Зрозуміло, що йдеться лише про рамкові, штрих-пунктирні параметри такого завдання, оскільки для вичерпної і всеоб'ємної відповіді обмежених обсягів даної публікації вочевидь недостатньо.

Виклад основного матеріалу. Динаміка взаємодії геополітичного центру, напівпериферії та периферії відомі історії людства з часів протистояння перших держав: Єгипту та Хеттії, Персії та Вавилону, Персії та союзу грецьких держав-полісів, Стародавнього Риму та Карфагену. Перелік наведених суб'єктів протистояння підводить до висновку, що первісним геополітичним центром був регіон Близького Сходу та Середземномор'я. Не випадково один із геополітичних афоризмів констатує: якби Середземне море знаходилося в іншому місці, то перебіг історії людства істотно відрізнявся б від того, з яким ми маємо справу нині.

Основні суб'єкти геополітичних протистоянь мали статус геополітичних центрів, а розділові лінії між ними – епіцентрі геополітичних протистоянь. Васальні країни і народи утворювали простір напівпериферії, а решта території світу належали до периферії. В часи ранньої античності переформатування геополітичних центрів відбувалося виключно внаслідок збройних протистоянь: переможці укріплювали свій статус геополітичних центрів, а переможені не просто «понижувалися в класі» до рівні напівпериферії чи периферії, а взагалі зникали з геополітичної карти світу.

Показовим можна вважати приклад протистояння стародавнього Риму та Карфагену, яке тривало понад 100 років і вилилося в три Пунічні війни. Падінню Карфагена передувало ультиматум римлян усім мешканцям покинути місто й оселитися будь-де на віддалі не менше десяти миль до Середземного моря. Карфагеняни відповіли відмовою й почали хаотично готуватися до протидії римській агресії. Безпрецедентну участь у відбитті агресії взяла всі верстви населення Риму. Наприклад, усі жінки пожертвували своє розкішне волосся на потреби вдосконалення роботи катапульта.

Трирічний спротив мешканців Карфагену був настільки жорстким і відчайдушним, що керівник облоги Сципій Амміан Марцелін, не дочекавшись розпоряджень Риму щодо подальшої долі матеріальних цінностей Карфагену, наказав «спалити і зрівняти із землею» ненависне місто.

Усіх мешканців Карфагену, які вціліли після облоги (а це, за різними свідченнями, від 50 до 55 тисяч із півмільйонного населення за станом на початок облоги), продали в рабство, землю засипали товстим шаром солі, щоб в оглядовому майбутньому зробити неможливим навіть рослинне життя. Крім того, була накладена заборона на проживання будь-кого в радіусі 50 км.

Немов опонуючи колишній величчю знищеного Карфагена в 350 км на південний захід переможцями було збудовано «Рим у мініатюрі» – місто Тімгад. Основна амбіція, яка була мотиваційним вістря цього проекту, полягала в тому, щоб довести можливість і готовність побудови «нового Риму» не на зручному середземноморському узбережжі – як це було у випадку Карфагена і навіть не в 10 милях (16 км) – як це пропонувалося в ультиматумі, який передував початку Третьої Пунічної війни, а на одному з численних плато в глибині африканського континенту.

Цей амбітний проект був справді успішним і вражав своїми результатами, однак абсурдність відмови від заселення унікальної за зручністю й географічними перевагами території колишнього Карфагену з часом ставала очевидною і вочевидь невинуватою, тому через 100 років після знищення Карфагену його вирішили не лише відбудувати в римській архітектурній версії, а й надати йому статус адміністративного центру римських володінь в Африці. Ще через 200 років (середина II століття) Карфаген із населення понад 300 тисяч мешканців був уже другим за чисельністю містом імперії після самого Риму.

Найбільш динамічним періодом переформатування геополітичного центру, напівпериферії та периферії була епоха великих географічних відкриттів. Для цих часів характерне не лише заснування і посилення нових геополітичних центрів, а й паралельне витіснення попередніх центрів на геополітичну периферію і маргінес. Феноменального геополітичного успіху досягли США, які спромоглися впродовж 50 років (від часів громадянської війни Півночі з Півднем до Першої світової війни) перетворитися на найбільшу промислово-фінансову потугу світу.

Сюди десятками тисяч почали емігрувати італійці – нащадки славетних патрициїв Стародавнього Риму, які 2000 років тому володіли всім тодішнім світом (Pax Romana). Вірогідно, античні попередники італійських емігрантів у США навіть уявити собі не могли такої іронії історичної долі. Зрештою, ця іронія поширилася не лише на сферу диспозиції геополітичного центру і периферії: «Християнські символи втратили своє сакральне значення, а храми й собори стали лише приманкою для туристів. Або, висловлюючись мовою французького філософа Жака Бодрійяра – симулякрами, тобто порожнім знаком, оболонкою, яка втратила зміст» [22].

Однак здебільшого історична іронія є не латентною та спонтанною, а містить у своїй основі жорстко регламентаційну та репресивну складову. Наприклад, «історія перейменування Персії в

Іран – одна з найбільш захоплюючих історій на Близькому Сході. Персія існувала понад два тисячоліття, але в 1935 році вона піддалася тиску з боку німецьких націонал-соціалістів і прийняла нове ім'я – Іран, яке походить від улюбленого в Третьюму Рейху терміна «арійський» [9].

У книзі «Тринадцять причин того, чому Швейцарія не була завойована під час 2-ї світової війни» М. Хайнігер стверджує, що «Швейцарія перебувала в «стратегічно мертвій зоні», яка під час війни не мала жодного практичного значення ні для Німеччини, ні для союзницьких сил» [20]. З цією тезою можна і треба предметно полемізувати: насправді існує чимало архівних даних, які доводять істотність геополітичного положення Швейцарії як для Гітлера і Муссоліні, так і для союзницьких сил.

Зокрема, Німеччина та Італія мали намір усунути Швейцарію як єдину перешкоду для об'єднання своїх сил з метою оперативного реагування на найменшу зміну геополітичної і військової диспозиції по всій центральноєвропейській вертикалі – від північної точки Норвегії до південної точки Італії й далі – до Сіцилії, Мальти і Тунісу. Досягши такої мети, Німеччина та Італія геополітично розрізали б Європу навпіл і отримали б стратегічну перевагу в швидкості перекидання військових підрозділів з одних театрів бойових дій на інші. Союзницькі сили також пов'язували зі Швейцарією сподівання на отримання геополітичних переваг: використання території цієї країни дозволило б вийти в тил основним силам Німеччини та Італії, заскочивши їх знезапче.

Попри «спокусливі пропозиції» від ворогуючих сил, Швейцарія послідовно відстоювала лінію свого державного нейтралітету, який протиборчі сторони так і не наважилися порушити. Виникає запитання: чому не наважилися порушити? Вичерпної відповіді досі не існує, натомість є сукупність факторів, що зробила можливою лише таку вірогідність розгортання подій. Основна причина полягає в ризикованості, а відтак – і в нерентабельності військових дій проти Швейцарії, яка, попри нейтралітет, володіла потужними (за станом на 1940 рік – 450 тис. чол.), добре оснащеними й навченими збройними силами. Крім цього фактора, ландшафтні особливості Швейцарії та надійні захисні інженерні споруди прозоро натякали на перспективу перетворення території цієї країни на велику братську могилу для будь-якого загарбника. Єдиним надійним способом поставити Швейцарію на коліна були лише тривалі й методичні бомбардування, які врешті-решт призвели б до капітуляції, але оскільки авіація протиборчих сторін Другої світової війни була зосереджена на інших пріоритетах, то Швейцарія вистояла.

Грандіозні втрати СРСР у війні проти невеличкої Фінляндії і гордий нейтралітет Швейцарії, який ніхто так і не наважився порушити, виявилися своєрідною симптоматичною точкою відліку для тенденцій, котрі в наш час набули статусу

очевидних мегатрендів. Йдеться про посилення тенденції неефективності застосування воєнного інструментарію для досягнення геополітичної мети, реструктуризації глобальних відносин і зміни конфігурації нових центрів сили. Суть справи можна окреслити принципом, логікою й закономірністю якого Махатма Ганді виклав наступним чином: «Спочатку вони ігнорують вас, потім вони сміються над вами, потім вони з вами борються, а потім ви перемагаєте».

Виникає запитання: «Чому в XXI столітті провідним державам так важко вести успішні війни? Одна з причин полягає в тому, що змінилася природа економіки. У минулому економічні активи були переважно матеріальними, а завоювання вважались очевидним методом збагачення. Розгромивши ворогів на полі бою, ви могли непогано заробити, пограбувавши чужі міста, продавши населення на невольницьких ринках, забравши собі цінні поля пшениці й золоті копальні. У давнину римляни продавали полонених греків і галлів, а в XIX столітті американці збагатилися, окупувавши золоті копальні Каліфорнії і скотарські ферми Техасу. Однак у XXI столітті таким способом можна отримати лише незначний прибуток. Сьогодні основні економічні активи складаються не з полів пшениці, золотих копалень або нафтових родовищ, а з інститутів і технічних знань» [24, с. 180].

Юваль Ной Харарі зауважує, що «знання завоювати неможливо. Безперечно, угруповання на кшталт «Ісламської держави» можуть якийсь час благоденствувати, грабуючи міста й захоплюючи нафтові свердловини на Близькому Сході (вони викрали понад 500 мільйонів доларів з іракських банків, а в 2015 році отримали ще 500 мільйонів від продажу нафти), але для великих країн, наприклад Китаю або США, це смішні суми. Маючи ВВП понад 20 трильйонів доларів, Китай навряд чи почне війну заради жалюгідного мільярда. А якщо витратити трильйони доларів на війну з США, то як Китай відшкодує ці витрати і компенсує втрати від війни і скорочення товарообігу? Можливо, Народна армія Китаю в разі перемоги захопить багатства Кремнієвої долини? Безперечно, такі корпорації, як Apple, Facebook та Google, оцінюються в мільярди доларів, але цими багатствами не можна опанувати за допомогою сили. У Кремнієвій долині немає кремнієвих копалень» [24, с. 181].

Суто гіпотетично «війна все ще здатна принести величезні прибутки, якщо перемаже перебуває систему міжнародної торгівлі на свою користь, як Британія після перемоги над Наполеоном або США після перемоги над Гітлером. Але в XXI столітті зміни у військових технологіях серйозно ускладнюють повторення цього сценарію. Атомна бомба перетворила перемогу в світовій війні в колективне самогубство» [24, с. 181].

Втім, універсальних правил не існує – точніше, вони мають істотні регіональні особливості. Якщо, наприклад, цінність людських життів для панівного політичного режиму є мізерною, то для такої країни війна навіть з величезними втратами

є цілком прийнятною і «рентабельною». Також не варто ігнорувати геополітичну приказку: краще відвертий ворог за океаном, ніж «заклятий друг» під боком. Усвідомлення таких факторів спонукало президента Білорусі Олександра Лукашенка до визнання, що «розташування його країни небезпечно з причини загрозливих геополітичних викликів. «Ми є країною, не розбещеною вугледнями, тому потрібно розвивати державу, йти в якусь ІТ-сферу, щоб забезпечити реальну незалежність країні, яка живе в прекрасному, але дуже небезпечному місці – географічному центрі Європи», – сказав він» [1].

На думку О. Дергачова, «нові обрії сучасного світу пов'язані зі зникненням не двополюсності, а двосистемності, зі зникненням у принципі систем як головних компонентів структури глобальних відносин, носіїв їх відносної впорядкованості. Такою системою у повному розумінні можна назвати тільки східну спільноту держав, де за жорсткої централізації були хіба ще внутрішні розколи та ересі, але не було плюралізму позицій геополітичного масштабу. І саме її інтенсивна стратегія надавала системності й «міжзахідним» відносинам, хоча останнім і залишалися притаманні внутрішні суперечності, що їх доповнювали претензії на створення окремих центрів сили. Двосистемна модель з її жорстким протистоянням відіграла далеко не однозначну, тобто не тільки негативну роль у повоєнній історії людства. Сьогоднішні глобальні міжнародні відносини характеризують безсистемність і недостатня структурованість... Колишня штучна впорядкованість, жорсткий силовий дуалізм змінилися мультиплюралізмом та багатокритеріальністю» [12, с. 276].

Попри те, що з часу оприлюднення цього аналітичного екзерсису минуло майже чверть століття, безсистемність і недостатня структурованість глобальних міжнародних відносин не втратили своїх критеріальних ознак, залишаючись одним із ключових факторів сучасного генезису геополітичної дійсності за критерієм центр/периферія.

Як стверджують експерти Центру геополітичних досліджень «Борисфен Інтел, «аналіз основних тенденцій розвитку сучасної геополітичної ситуації свідчить, що формується нова багатополярна модель світового устрою, в межах якої поряд зі США з'являються нові центри сили, в т.ч. КНР, ЄС, Індія, Бразилія, Росія тощо» [19]. В даному разі ми маємо справу із ситуацією, коли коректність аналізу девальвується внаслідок некоректності висновків з такого аналізу, а саме: той факт, що «з'являються нові центри сили» не є гарантією, що «формується нова багатополярна модель світового устрою», адже на статус геополітичного полюсу можуть претендувати не просто «нові центри сили», а явище, яке англійською мовою маркується понятійним конструктом Super Power – тобто наддержавою, яка володіє безпрецедентними військово-політичними та господарсько-економічними ресурсами.

Насправді ж під такий критеріальний маркер підпадає лише одна держава сучасності – США.

Нині наявні всі необхідні підстави для торжества ідеології неоконсервативного руху, який, створивши в 1999 році неурядову організацію «Нове американське століття», проголосив амбітну максиму: глобальне лідерство США є бажаним як для самих США, так і для всього світу. Сьогодні лідер західного світу залишається не лише надзвичайно потужною економікою, а й силовим фактором, якому не може кинути серйозний виклик жоден «новий центр сили». Високотехнологічна специфіка сучасної військової техніки і озброєнь полягає в тому, що навіть якщо ваші суперники випередили вас за обсягами ВВП, це зовсім не означає, нібито в оглядовій перспективі вони виявляться спроможними подолати гандикап відставання в сфері ключових факторів, які визначають якісний рівень і потужність військової сили. Тому, наприклад, не варто дивуватися, що хоча Китай майже зрівнявся зі США за параметром обсягів економіки, перевага США у військовій галузі з року в рік лише посилюється.

Показово, що в наш час втратив регламентаційне значення навіть так званий геополітичний трикутник Ніксона–Кісінджера, відповідно до якого Сполученим Штатам Америки треба мати кращий рівень міждержавних стосунків з СРСР (Росією) та Китаєм, ніж СРСР (Росія) та Китай мають між собою. Така концептуальна рекомендація мала на меті унеможливити союз СРСР (Росії) та Китаю проти США, оскільки воєнний сценарій такого протистояння був доволі ризикованим для США, Щоб забезпечити дотримання такої вимоги, в минулому Сполученим Штатам Америки доводилося йти на чимало болісних і не надто прийнятних поступок та компромісів. Нині ж США досягли такого рівня переваги у військовій сфері, що вони готові перемагати у війні одночасно на двох фронтах – китайському та російському. Відповідно офіційний Вашингтон має цілком розв'язані руки в прийнятті будь-яких принципових рішень міждержавних взаємин – чи то йдеться про санкції проти Росії, чи про торговельну війну з «Піднебесною».

В абсолютній більшості випадків висновки експертно-аналітичного середовища збігаються: єдиною країною, яка в оглядовому майбутньому може поставити під сумнів домінування США, є Китай. Свого часу Наполеон відреконував цю країну «сплячим гігантом». Насправді Китай практично ніколи не перебував у сплячці. Зокрема, в період з 1879 по 1889 роки ця країна за обсягом торгівлі поступалася світовою першістю лише Великобританії.

Безперечно, «для розвитку економіки потрібні ресурси. В нашу епоху найважливішим ресурсом є нафта. Дві третини всієї необхідної нафти Китай завозить з-за кордону, а 83% цих поставок йдуть через море. Ситуація дуже схожа на ту, яка була напередодні початку війни між Японією та США. Тоді азіатська країна також потребувала нафти, а більша її частина імпортувалася по морю. Саме

спроби США блокувати поставки нафти в Японію змусили японців атакувати. Японія тоді програла – і програла саме на морі» [6].

Згідно з прогнозами економічного зростання Китаю, він може обігнати США до 2030 року. Але, як слушно зауважують провідні аналітики, «бути регіональною наддержавою – не те ж саме, що бути глобальною наддержавою. Цю концепцію вперше використовували для опису Британської імперії, Радянського Союзу і США: згідно з визначенням, «наддержавою» є країною, спроможною поширювати домінуючу владу і вплив у будь-якій точці світу, в більш ніж одному регіоні земної кулі одночасно, тому може домогтися статусу глобального гегемона. Це вимагає успіху в багатьох сферах, де необхідна демонстрація сили: економічної, військової, політичної та культурної. Китай вже є економічною наддержавою. Він витрачає на оборону в три рази більше, ніж Росія, а також намагається перекрити все ще великий розрив за цим показником зі США. Хоча витрати на оборону Китаю виросли з приблизно \$19 млрд. в 1989 році до \$228 млрд. в 2016 році, вартість у відсотках від ВВП змінилася неістотно, залишаючись нижчою 2%» [18].

Лише незначна децима дослідників виказує сумнів з приводу того, що «Китай буде однією з найбільших держав у світі. Він справлятиме значний вплив на формування політичного порядку денного XXI століття. Але чи вдасться Китаю наздогнати США як наддержаву – залишається питанням відкритим. Зменшення кількості населення і його старіння є найбільшим ризиком для амбіцій Сі Цзіньпіна. Коли США знаходилися в аналогічному становищі – зростали й ставали заміною для Великобританії як домінуючої наддержави, – кількість американського населення в період з 1880 до 1950 року зросло втричі» [18].

Сумніви посилюються, якщо врахувати, що «Китай фундаментально вичерпав себе – відновлювальне економічне зростання скоро завершиться, а інвестиційний попит, який призвів до побудови надлишкової інфраструктури, поступово рухається до вичерпання. Розуміння цього владою «Піднебесної» призводить до того, що Китай хоче стати технологічною державою з ендегенними інноваціями. Якщо вірити Фелпсу, Мокіру і Голдстоун – це у них навряд чи вийде. І я з ними згоден – в силу відсутності ендегенної схильності до інновацій перехід до зростання за «шумпетерівським» типом у Китаї малоймовірний» [4].

Висновки. Існує широкий діапазон факторів (чинників, явищ, процесів, тенденцій), котрі визначають генезис переформатувань геополітичних центрів та периферій. До переліку детермінант, під впливом яких зазнає змін статус геополітичних центрів та периферій, належить насамперед фактор силового й загалом конкурентного протистояння геополітичних центрів, у результаті чого одні центри посилюються, а інші або «понижуються в класі» до рівня геополітичної периферії, або взагалі зникають з політичної сцени.

Зміни геополітичних конфігурацій відбуваються також внаслідок блокових протистоянь: наприклад, якщо в часи Варшавського пакту геополітичний епіцентр знаходився на кордоні Західної Німеччини та НДР, то після краху світової системи соціалізму й об'єднання двох частин Німеччини попередній геополітичний центр автоматично втратив свій статус, змістившись на схід – до кордонів Білорусі чи навіть Росії.

Можна простежити поступове, але невпинне зниження рівня значущості військових протистоянь для перспектив переформатування геополітичних центрів та периферій. У наш час ця особливість доповнюється розширеним тлумаченням геополітичної дійсності як сукупності ресурсних чинників, значну частину яких (зокрема, технологічні, логістичні та управлінські know-how) практично неможливо поставити собі на службу в разі перемоги у воєнному протистоянні.

Список використаних джерел

1. 'Беларусь живет в очень опасном месте – Лукашенко'. [online] Доступно: <https://nv.ua/world/geopolitics/belarus-zhivet-v-ochen-opasnom-meste-lukashenko-50016508.html>.
2. Бжезинский, З., 1999. 'Великая шахматная доска [Текст]: Господство Америки и его геостратегические императивы', пер. с англ. О. Ю. Уральская, М.: *Международные отношения*, 256 с.
3. Бродель, Ф., 1992. 'Время мира. Материальная цивилизация, экономика и капитализм (XV–XVIII вв.)', том 3, М.: *Прогресс*, 678 с.
4. Бутко, В. 'Обэкономике, инфраструктуре и нелинейности'. [online] Доступно: <https://www.capital.ua/ru/publication/115432-ob-ekonomike-infrastruktura-i-nelineynosti#ixzz5S7utW8ac>.
5. Бьюкенен, ПДж., 2003. 'Смерть Запада': Пер. с англ., М.: *АСТ*, 444 с.
6. Ваганов, М. 'Когда начнется война между Китаем и США'. [online] Доступно: <https://vz.ru/world/2018/10/30/948331.html>.
7. Валлерстайн, И., 2004. 'Конец знакомого мира: Социология XXI века', М.: *Логос*, 368 с.
8. Валлерстайн, И., 2009. '«Постамериканский период» мировой истории', *Международные процессы*, №3, с.40–45.
9. Гиндлер, И. 'Когда наконец закончится Вторая мировая война?'. [online] Доступно: <https://mnenia.zahav.ru/Articles/11839/kogda-nakonec-zakonchitsa-vtoraya-mirovaya-voina>.
10. Гринспен, А., 2018. 'Карта и территория. Риск, человеческая природа и проблемы прогнозирования', М.: *Альпина Паблишер*, 412 с.
11. Даймонд, Дж., 2010. 'Коллапс. Почему одни общества выживают, а другие умирают', Пер. с англ., М.: *АСТ: АСТ МОСКВА*, 762 с.
12. Дергачов, О., 1995. 'Новая геополитическая ситуация после краха коммунизма', *Политология посткоммунизма. Политический анализ посткоммунистических суверенитетов* / В. Полохало (керівник авт. колективу); Заг. редакція.: С. Бистрицький (розд. 1), В. Полохало (розд. 2), С. Макеєв (розд. 3), О. Дергачов (розд. 4), К.: *Політична думка*, 368 с.
13. Джекобе, Д., 2006. 'Закат Америки. Впереди Средневековье', Пер. с англ., М.: *Европа*, 264 с.
14. Джеймс, П., Мартин, Дж., 1988. 'Все возможные миры. История географических идей', М.: *Прогресс*, 672 с.
15. Завгородний, ЮЮ., 2014. 'Сакральная география и феномен паломничества (теоретические аспекты, Древняя Русь, евразийский контекст)', Saarbrücken: *LAMBERT Academic Publishing*, 88 с.
16. Закария, Ф., 2009. 'Постамериканский мир', М.: *Европа*, 280 с.
17. Корнай, Я., 2006. 'Великая трансформация Центрально-Восточной Европы: успех и разочарование', *Мир перемен*, №2, с.7–47.
18. 'Может ли Китай стать сверхдержавой', *Bloomberg*. [online] Доступно: http://news.enovosty.com/news_abroad/

full/3008–mozhet–li–kitaj–stat–sverxderzhavoj–bloomberg–infografika/.

19. 'Особливості розвитку сучасної геополітичної ситуації в світі. Роль України та її місце у світових і регіональних процесах'. [online] Доступно: http://bintel.com.ua/uk/article/osoblivosti_rozvitku/ (25 листопада 2012 р.).

20. Петров, І. 'Почему Гитлер не напал на Швейцарию. Часть I'. [online] Доступно: <https://www.swissinfo.ch/rus/43255574>.

21. Пикар, ЖШ., Пикар, К., 2017. 'Карфаген [Текст]: летопись легендарного города–государства с основания до гибели: государственное устройство, религия, культура, армия', пер. с англ. Е. В. Ламановой, Москва: *Центрополиграф*, 317 с.

22. Поляк, В. 'Пожар в Нотр–Дам: странные совпадения'. [online] Доступно: <https://detaly.co.il/vandalizm/>.

23. Brzezinski, Z., 2001. 'The Geostrategic Triad. Living with China, Europe, and Russia', Washington (DC): *The CSIS Press*, 75 p.

24. Harari, YN., 2018. '21 lessons for the 21st century', New–York: *Spiegel & Grau*, 372 p.

25. Kennan, GF., 1947. 'The Source of Soviet Conduct', *Foreign Affairs*, V.25, №4, p.143–150.

26. Kundera, M., 1984. 'The Stolen West or the Tragedy of Central Europe', *The New York Review of Books*, Volume 31, Number 7, April 26, p.33–48.

27. Rosenau, JN., 1990. 'Turbulence in the World Politics: a Theory of Change and Continuity', *Princeton University Press*, 448 p.

28. Wallerstein, I., 1991. 'Does India Exist?', *Unthinking Social Science: The Limits of Nineteenth Century Paradigms*, Cambridge: *Polity Press*, p.130–134.

29. Wallerstein, I., 2003. 'The Decline of American Power: The US in a Chaotic World', NY: *New York Press*, 324 p.

References

1. 'Belarus' zhivet v ochen' opasnom meste – Lukashenko (Belarus lives in a very dangerous place – Lukashenko)'. [online] Dostupno: <https://nv.ua/world/geopolitics/belarus-zhivet-v-ochen-opasnom-meste-lukashenko-50016508.html>.

2. Bzhezinskij, Z., 1999. 'Velikaja shahmatnaja doska [Текст]; Gospodstvo Ameriki i ego geostrategicheskie imperativy (Great Chess Board [Text]; America's dominance and its geostrategic imperatives)', per. s angl. O. Ju. Ural'skaja, M.: *Mezhdunarodnye otnoshenija*, 256 s.

3. Brodel', F., 1992. 'Vremja mira. Material'naja civilizacija, jekonomika i kapitalizm (HV–XVIII vv.) (World time. Material civilization, economy and capitalism (XV – XVIII centuries))', tom 3, M.: *Progress*, 678 s.

4. Butko, V. 'Ob jekonomike, infrastrukture i nelinejnosti (On the economy, infrastructure and nonlinearity)'. [online] Dostupno: <https://www.capital.ua/ru/publication/115432–ob–ekonomike–infrastrukture–i–nelineynosti#ixzz5S7utW8ac>.

5. B'jukenen, PDzh., 2003. 'Smert' Zapada (Death of the West)'. Per. s angl., M.: *ACT*, 444 s.

6. Vaganov, M. 'Kogda nachnetsja vojna mezhdru Kitaem i SshA (When will the war between China and the USA begin)'. [online] Dostupno: <https://vz.ru/world/2018/10/30/948331.html>.

7. Vallerstajin, I., 2004. 'Konec znakovogo mira: Sociologija XXI veka (The end of the familiar world: Sociology of the XXI century)', M.: *Logos*, 368 s.

8. Vallerstajin, I., 2009. '«Postamerikanskij period» mirovoj istorii («Post–American period» of world history)', *Mezhdunarodnye processy*, №3, s.40–45.

9. Gindler, I. 'Kogda nakonec zakonchitsja Vtoraja mirovaja vojna? (When will World War II finally end?)'. [online] Dostupno: https://mnenia.zahav.ru/Articles/11839/kogda_nakonec_zakonchitsja_vtoraya_mirovaya_voina.

10. Grinspen, A., 2018. 'Karta i territorija. Risk, chelovecheskaja priroda i problemy prognozirovaniya (Map and territory. Risk, human nature and prediction problems)', M.: *Al'pina Pablisher*, 412 s.

11. Dajmond, Dzh., 2010. 'Kollaps. Pochemu odni obshhestva vyzhivajut, a drugie umirajut (Collapse. Why do some societies survive while others die)', Per. s angl., M.: *ACT: ACT MOSKVA*, 762 s.

12. Dergachov, O., 1995. 'Nova geopolitychna situacija pislja krahu komunizmu (A new geopolitical situation after the

collapse of communism)', *Politologija postkomunizmu. Politychnyj analiz postkomunistychnyh suspil'stv / V. Polohalo (kerivnyk avt. kolektyvu); Zag. redakcija.: Je. Bystryc'kyj (rozd. 1), V. Polohalo (rozd. 2), S. Makejev (rozd. 3), O. Dergachov (rozd. 4), K.: Politychna dumka*, 368 s.

13. Dzhekobe, D., 2006. 'Zakat Ameriki. Vperedi Srednevekov'e (Sunset America. Ahead of the Middle Ages)', Per. s angl., M.: *Evropa*, 264 s.

14. Dzhejms, P., Martin, Dzh., 1988. 'Vse vozmozhnye miry. Istorija geograficheskikh idej (All possible worlds. History of geographic ideas)', M.: *Progress*, 672 s.

15. Zavgorodnij, JuJu., 2014. 'Sakral'naja geografija i fenomen palomnichestva (teoreticheskie aspekty, Drevnjaja Rus', evrazijskij kontekst) (Sacred Geography and the Pilgrimage Phenomenon (Theoretical Aspects, Ancient Russia, Eurasian Context))', Saarbrücken: *LAMBERT Academic Publishing*, 88 s.

16. Zakarija, F., 2009. 'Postamerikanskij mir (Post–American world)', M.: *Evropa*, 280 s.

17. Kornai, Ja., 2006. 'Velikaja transformacija Central'no–Vostochnoj Evropy: uspeh i razocharovanie (The great transformation of Central and Eastern Europe: success and disappointment)', *Mir peremen*, №2, s.7–47.

18. 'Mozhet li Kitaj stat' sverhderzhavoj (Can China become a superpower)', *Bloomberg*. [online] Dostupno: http://news.enovosty.com/news_abroad/full/3008–mozhet–li–kitaj–stat–sverxderzhavoj–bloomberg–infografika/.

19. 'Osoblyvosti rozvytku suchasnoi' geopolitychnoi' situacii' v sviti. Rol' Ukrainy ta i'i' misce u svitovyh i regional'nyh procesah (Features of development of the current geopolitical situation in the world. The role of Ukraine and its place in world and regional processes)'. [online] Dostupno: http://bintel.com.ua/uk/article/osoblivosti_rozvitku/ (25 lystopada 2012 r.).

20. Petrov, I. 'Pochemu Gitler ne napal na Shvejcariju. Chast' I (Why Hitler did not attack Switzerland. Part I)'. [online] Dostupno: <https://www.swissinfo.ch/rus/43255574>.

21. Pикаr, ZhSh., Pикаr, K., 2017. 'Karfagen [Текст]: letopis' legendarnogo goroda–gosudarstva s osnovanija do gibeli: gosudarstvennoe ustrojstvo, religija, kul'tura, armija (Carthage [Text]: Chronicle of the legendary city – state from foundation to death: state structure, religion, culture, army)', per. s angl. E. V. Lamanovoj, Moskva: *Centropoligraf*, 317 s.

22. Poljak, V. 'Pozhar v Nотr–Dam: strannye sovpadenija (Fire in Notre Dame: strange coincidences)'. [online] Dostupno: <https://detaly.co.il/vandalizm/>.

23. Brzezinski, Zb., 2001. 'The Geostrategic Triad. Living with China, Europe, and Russia', Washington (DC): *The CSIS Press*, 75 p.

24. Harari, YN., 2018. '21 lessons for the 21st century', New–York: *Spiegel & Grau*, 372 p.

25. Kennan, GF., 1947. 'The Source of Soviet Conduct', *Foreign Affairs*, V.25, №4, p.143–150.

26. Kundera, M., 1984. 'The Stolen West or the Tragedy of Central Europe', *The New York Review of Books*, Volume 31, Number 7, April 26, p.33–48.

27. Rosenau, JN., 1990. 'Turbulence in the World Politics: a Theory of Change and Continuity', *Princeton University Press*, 448 p.

28. Wallerstein, I., 1991. 'Does India Exist?', *Unthinking Social Science: The Limits of Nineteenth Century Paradigms*, Cambridge: *Polity Press*, p.130–134.

29. Wallerstein, I., 2003. 'The Decline of American Power: The US in a Chaotic World', NY: *New York Press*, 324 p.

* * *